

Приходько А.М.

КОМПОЗИТНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ І КОГНІТИВНІ СХЕМИ ТРАНСФЕРУ ЗНАННЯ

Композитні мовленнєві акти (КМА) як різновид складних [4] являють собою цілісну послідовність мовленнєвих дій, які утворюють інтегрований блок координативно організованих однорідних функціонально-прагматичних типів висловлювання, поєднаних спільною комунікативною інтенцією. Композитні МА – це такі мовленнєві одиниці, які, будучи оформленими одною синтаксичною структурою, є прагматично “двоактовими (двоіллокутивними)” номінаціями [5], оскільки виступають у мовленні у вигляді комбінації позиційно першого (МА₁) та позиційно другого (МА₂) елементарних мовленнєвих актів – констатива, квеситива, директива тощо.

Функціонування КМА в мовленні детермінується необхідністю репрезентації знання, яка може бути описаною у тріаді “епістемічний світ – епістемічний стан – епістемічний модус”. Епістемічний світ (ЕСв) являє собою сукупність індивідуальних енциклопедичних знань людини (декларативних, процедурних тощо), епістемічний модус (ЕМод) – когнітивну оцінку мовцем певного фрагменту свого епістемічного світу стосовно його істинності (шкала ЗНАЮ – ГАДАЮ – НЕ ЗНАЮ), а епістемічний стан (ЕСТ) – ситуативно-раціональну інтерпретацію цього ж фрагменту в момент оперування знанням (шкала РОЗУМІЮ – ВІРЮ – УСВІДОМЛЮЮ – НЕ РОЗУМІЮ) [8]. Концепти ‘розуміння’ і ‘нерозуміння’ пов’язуються в ЕСв мовця з моментом мовлення, ‘усвідомлення’ – з дистанціюванням від нього, а ‘віра’ – з часовою тривалістю (панхронністю).

На іллокутивному рівні мовленнєвого акту ЕСТ та ЕМод, комбінуючись між собою, можуть давати різноманітні епістемічно-модусні конфігурації, які екстеріоризують внутрішню прагмаепістемічну мету КМА. У такий спосіб останній наділяється набором засобів оповіщення щодо істинності свого пропозиційного змісту.

Епістемічне оповіщення корелює з певними когнітивними схемами репрезентації знання і, відповідно, з певними синтаксичними одиницями, що сприяють виведенню його на поверхню. Серед останніх нас буде цікавити феномен “складносурядне речення” (ССР), оскільки воно здатне поєднувати в одній формі дві денотативні (мікро)ситуації – ситуацію-1 (пропозиція *p*) та ситуацію-2 (*q*), а іноді залучати й пресупозитивні компоненти смислу – ситуацію-3 (*y*) і т.д. У такий спосіб ССР є ідеальною формою для втілення синкретичних прагматичних значень, які виникають в результаті дифузії різних іллокутивних сил.

Спостереження над матеріалом показує, що засобами ССР можуть бути реалізовані три із чотирьох теоретично можливих іллокутивних моделей КМА. Ці моделі мають чинність відповідно в ситуаціях (дискурсах) повідомлення (КОНСТ ↔ КОНСТ), питання (КВЕС ↔ КВЕС) та спонукання (ДИР ↔ ДИР), де перші дві належать до центральних, а третя – до маргінальних схем репрезентації знання. Теоретично можлива модель КОМІС ↔ КОМІС (типу *Ich begieße die Blumen und mache dir ein paar Brötchen*) у нашій виборці не зафіксована.

Блоки мовленнєвих актів, що будуються за іллокутивною моделлю КОНСТ ↔ КОНСТ, є поліпредикативними утвореннями з координативними дискурсивними зв’язками (↔) між складовими. Їх головна прагманастанова полягає у трансфері знання (Transfer von Wissen [18: 103]), тобто в їх передачі по естафеті від мовця (М) до адресата (А). Можна розрізнити щонайменше чотири когнітивні схеми такого трансферу.

Репрезентація знання за схемою |ЗНАЮ *p* (МА₁)| ВІРЮ |ЗНАЮ *q* (МА₁)| характерна для ССР копулятивного типу і ґрунтується, перш за все, на очевидності тих фактів, що потрапляють до поля зору мовця: *Sie streichelte ihn, und ihre Hände zitterten* /D. Schwanitz/; *Doktor Scheffelweis reichte Diederich seine weißliche Hand hin und musterte ihn dabei über den Klemmer weg* /H. Mann/. Знання цього типу отримується мовцем на підставі перцептивного сприйняття дійсності – ЗНАЮ ототожнюється з “бачу”, “сприймаю”, “спостерігаю”, а тому воно може бути кваліфікованим як об’єктивно-достовірне.

Філософська думка доводить, що більшість наших знань може бути охарактеризована саме як достовірна. Копулятивні ССР повною мірою підтверджують цю тезу: функціонуючи в мовленні як засіб експлікації істинності фактів і подій, усі його складові пресупонують епістемічний компонент ЗНАЮ. Напевно, саме чинник достовірності спричиняє ту особливість копулятивного речення, що воно не терпить жодних модусних корекцій свого змісту і відбиває ідею того, що світ недостовірного знання залишається для нього закритим. У цьому зв’язку цілком доречним буде згадати своєрідне розуміння істини як “властивості мови, яка дає нам можливість інформувати один одного” [2: 29]. Головна прагманастанова копулятивного партаксису якраз і полягає в передачі об’єктам мовлення квантів істинного знання.

Когнітивна схема |ЗНАЮ *p* (МА₁)| РОЗУМІЮ |ЗНАЮ *q* (МА₂)| відображає досить міцний елемент раціоналізації внутрішньої мети того мовленнєвого акту, який прагне до експлікації об’єктивно-достовірного знання. Істинне знання – це риса, яка проходить по всьому корпусу зіставних ССР. Той факт, що Аксель грається, а Єва читає (*Axel spielt und Eva liest*), що Петер слухає музику, а його подруга готується до екзамену (*Peter hört Musik, und seine Freundin lernt für die Prüfung*) – все це очевидні факти, отримані мовцем із цілком достовірного джерела, шляхом емпіричного сприйняття дійсності.

Сигналізуючи евідентну фактологію, зіставні ССР у буденно-розмовному спілкуванні можуть допускати відхилення від неї в бік до недостовірного або невпевненого знання. Трансформаційні проби доводять, що показник достовірності (*Ich weiß, dass Axel im Hof spielt und Eva in ihrem Zimmer liest*) впливає на порядок

слів в обох кон'юнктах, у той час як показник недостовірності – тільки в одному з них (*Ich glaube /vermute, hoffe/, dass Axel im Hof spielt. Und Eva liest in ihrem Zimmer*, але ?*Ich glaube /vermute, hoffe/, dass Axel im Hof spielt und Eva in ihrem Zimmer liest*).

Якщо показник достовірного може стосуватись обох пропозицій, зв'язок між якими концептуалізується як зіставний, то маркер недостовірного знання такої властивості не має. Він може стосуватись лише однієї із них – або *p*, або *q*. Допускаючи наявність показників епістемічного стану ГАДАЮ, мова водночас накладає заборону на їх паралельне вживання в кожному із кон'юнктив.

Знання, уbrane у форму зіставного паратаксису, – це знання, перенесене із зовнішньо-матеріального у внутрішньо-ідеальне [3: 87], це глибоко інтеріоризоване знання. Окрім того, зіставним паратаксисам властиво раціоналізування відношень між денотативними ситуаціями з позицій розуміння. Для цього мовець має у своєму епістемічному арсеналі щось таке, що дозволяє йому кваліфікувати соціоетичне підгрунття двох фактів, які він зіставляє, у межах нормативності.

Навпаки, порушення нормативних очікувань концептуалізується в когнітивній схемі трансферу знання [ЗНАЮ *p* (МА₁)] НЕ РОЗУМІЮ [ЗНАЮ *q* (МА₂)], яка відбиває уявлення мовця про конфлікт реального з належним. Вона знаходить своє втілення в мовленнєвих актах, що вербалізуються протиставними ССР.

Аналіз і синтез контрадикторних висловлювань здійснюється на підставі знання комунікантами правил дедукції (“якщо-то-правило”). Проте, нерідко виникають ситуації, коли це правило не спрацьовує. Наприклад, у ССР *Es regnete oft, aber der Urlaub war schön* ментальний досвід мовця підказує, що дощова погода не узгоджується з гарною відпусткою, а в *Der Komponist hatte einen Namen, aber die Sinfonie war schlecht* /Н. Коналік/, – що композитор з іменем повинен писати гарні симфонії. У реальній дійсності все може бути зовсім інакше. І тоді процес раціоналізації виходить за межі розуміння.

Отже, протиставні ССР сигналізують певного роду “когнітивний збій”, який маркується як НЕ РОЗУМІЮ: “Знаю, що *p*, знаю, що *q*, але не розумію чому”. В основі розуміння лежить презумпція осмисленості, згідно з якою розуміти можна лише те, що має сенс. У дзеркальній проекції до цього протікає процес нерозуміння: мовець не знаходить схожості системи з відомими схемами пізнання і не може вирішити задачу включення явища, що він спостерігає, до свого ЕСв у тому вигляді, в якому воно постає його зору. У такий спосіб семантика протиріччя заломлюється в епістемологію нерозуміння.

Матеріал показує, що модусний компонент є загрозою протиставного смислу, а ті випадки його застосування, що іноді все ж зустрічаються, обмежується лише фіксацією протиріччя між реальними та ірреальними фактами. Можна навіть щось не знати, але розуміти (пор.: *Am anderen Morgen verstanden sie, dass sie verlobt waren, aber sie wußten nicht wie* /Chr. Grän/), однак не можна щось “мабуть” розуміти. “Здаватися собі маленькою” в *Babsy war ziemlich groß, doch in Hannos Armen kam sie sich klein und hilflos vor* /D. Schwanitz/ – це така ж перцептуальна конкретика, як і “бути маленькою”, але це не теж саме, що *’мабуть, здаватися собі маленькою’. Протиріччя не може бути ні приблизним, ні припустовим, ні недостовірним – воно або є, або його немає. Суперечливі факти в ЕСв мовця – це теж факти, хоч і не раціоналізовані.

Когнітивна схема {ЗНАЮ у (МА_x)} НЕ РОЗУМІЮ [ГАДАЮ *p* (МА₁)] або [ГАДАЮ *q* (МА₂)] корелює з розділовим паратаксисом. За його допомогою мовець екстеріоризує процес отримання вивідного знання, демонструючи лише його невтішний результат: *Er ist schwer krank* (МА₁), *oder er simuliert meisterhaft* (МА₂) /U. Engel/; *Hanno ist dumm* (МА₁), *oder er ist verrückt* (МА₂) /D. Schwanitz/. На відміну від протиставних, де дедуктивне правило “глючить”, у розділових ССР воно пропонує альтернативне вирішення проблеми. Мовець застосовує розділовий паратаксис, коли його ментальний стан ніби роздвоюється між епімодусами ЗНАЮ та НЕ ЗНАЮ, що дозволяє кваліфікувати їх іллокутивно-епістемічну презумпцію як ‘Знаю, що з N щось діється, але не знаю, що саме’.

З цієї точки зору припустимо, що диз'юнктивне висловлювання є лише частиною причинно-наслідкового дискурсу. У залежності від комунікативного фокусу, воно може виступати і як консеквент, і як антецедент по відношенню до скритого в перед- або післятексті факту-симптому (пор.: {*Ich weiß, dass mit Hanno etwas nicht stimmt, aber ich weiß nicht was*} – *entweder ist er dumm, oder er ist verrückt*). Деякі лінгвісти вважають обов'язковим атрибутом розділових ССР сему ‘незнання’ [6: 90]. Дійсно, своє незнання істинного стану речей мовець рядить в альтернуючі між собою симптоми – хворий чи симулюючий, нерозумний чи божевільний тощо. Та частина інтеракції, що залишається за „кадром“, є, безсумнівно, вихідною точкою, від якої відштовхується мовець при оформленні “видимої” частини висловлювання.

Незнання в розділовому паратаксисі може бути скритою від зору адресата інформацією про спіткання реального з належним, яка не знаходить свого задовільного пояснення за допомогою дедукції. Якщо трактування такої інформації вимагає функтора НЕ РОЗУМІЮ, вона оформлюється протиставним реченням, якщо ж мовець повинен визнати свою необізнаність стосовно істинного стану речей, він замість категоричного “не знаю” обирає альтернативну форму вираження цього смислу – розділове ССР, яке не тільки не приховує припустовість, але й є принципово відкритим для введення модусного коректора (пор. *Vielleicht ist er schwer krank, vielleicht simuliert er meisterhaft*). Епімодусні функтори ГАДАЮ + ГАДАЮ слід розглядати не стільки як сигнал нерішучості мовця [9: 90], скільки як тактику приховування ним своєї епістемічної пустоти стосовно певного фрагменту життєвого світу (*Lebenswelt* [15: 85]).

Отже, екстеріоризація внутрішньої прагмаепістемічної мети композитними констативами (модель КОНСТ ↔ КОНСТ) спирається на чітку іллокутивно-епістемічну спеціалізацію паратактичних конструкцій: об'єктивно-достовірне знання експлікується копулятивними, зіставними та протиставними номінаціями, суб'єктивно-достовірне – каузальними, а незнання – розділовими. При продукуванні КМА мовець може

одночасно раціоналізувати об'єктивно-достовірне знання шляхом його варіювання в межах концептів віри, розуміння або нерозуміння, у той час як модус незнання сигналізується ним тільки в паралелі з нерозумінням стану речей та ходу подій.

Блоки мовленнєвих актів, що будуються за **іллокутивною моделлю КВЕС ↔ КВЕС**, застосовуються в еротетичних (інтеррогативних) комунікативних ситуаціях. Інтегральний мовленнєвий смисл таких КМА може модифікуватись як: а) отримання інформації стосовно невідомого фрагменту життєвого світу, б) підтвердження / спростування істинності знань стосовно вже відомого фрагменту [10: 98]. В обох випадках в основі КМА лежить інтенція на з'ясування істини (верифікація).

Застосування композитних квеситивів у мовленні детермінується наявністю або відсутністю спільної епістемічної бази – знання комунікантів щодо p [16], від якого відштовхується мовець при отриманні наступного кванту інформації. Інформація стосовно p може розміщуватись або в MA_1 , або в передтексті. Іншим кроком мовця буде акт висунення версії щодо причин виникнення p . Оскільки версія не є істиною, а лише варіантом у тлумаченні чогось [13: 83], то висунення версії – це тактика запуску механізму інтеракційного обміну, у ході якого, на думку мовця, має бути встановлена істина.

Композитні квеситиви будуються за когнітивною схемою $[ZNAЮ\ p\ (MA_1)]\ NE\ ROZUMIO\ ([GAĐAЮ\ q\ (MA_2)]$, коли MA_1 імплікує p , а мовець має лише одну версію стосовно причин його виникнення. У цьому випадку квеситивний MA_1 за своїм прагмасемантичним змістом змикається з констативом, оскільки виражає не власне питання, а здійснює репрезентацію p , яка належить до фонду спільних знань мовця й адресата. Водночас MA_1 накреслює програму отримання нового знання стосовно p . Власне питання міститься в MA_2 , який виносить на розгляд лише одну із доступних усвідомленню версій того, чому саме має місце p . Задаючи тему (MA_1) та вносячи свій посильний вклад у з'ясування причин виникнення $P\ (MA_2)$, M спонукає A до респонсивної мовленнєвої дії, яка ці причини може / має прояснити.

Композитні квеситиви цього типу найбільшою мірою відповідають концепції питання як такого, що керує процесом активізації невербалізованого знання [12: 268], а прагматичний сенс їх застосування полягає у верифікації істини в межах мовленнєвої стратегії 'інтродукція питання'. Логічною базою подібних висловлювань М. Вільом вважає мовленнєві імплікатури [17: 90]. Справді, імпульсом для застосування КМА *Wieso hat Jonas denn Geld für Restaurants? Oder hat er dich eingeladen, und du darfst dann bezahlen?* / I. Noll/ є імплікація p ("Йонас має гроші на ресторани"), а також порушення стереотипних очікувань („Йонас не може мати зайвих грошей“).

Нерідко одна версія стосовно p може висуватись і в MA_1 : *Sollen die Sachen in einen Sack, oder wie hat sie sich das gedacht?* / I. Noll/; *Nimmst du einen Draht, oder was hast du vor?* / I. Noll/. У цих випадках MA_2 виконує функцію скасування версії, висунутої в MA_1 , як такої, що не витримує жодної критики. Тут планується одне питання, а продукуються два. Найчастіше такі ситуації виникають, коли йдеться про невербальні наміри співрозмовника, а єдина версія мовця щодо p відкидається ним же самим як невдала. Мовець, відмовляючись від усіляких спроб раціоналізувати замисли адресата, здійснює MA_2 , який має виконати функцію примушення адресата до оголошення свого наміру.

Композитні квеситиви, що будуються за когнітивною схемою $[ZNAČMO\ y]\ NE\ ROZUMIO\ [GAĐAЮ\ p\ (MA_1)]\ або\ [GAĐAЮ\ q\ (MA_2)]$, використовуються тоді, коли мовець вважає, що p відомо також і співрозмовнику. У цьому випадку слід очікувати, що він буде наводити більш ніж одну версію щодо p . Зокрема, у ССР *Haben die Kirchen dazu nichts zu sagen? Oder fällt dem Zentralkomitee deutscher Katholiken denn gar nichts mehr ein?* / H. Böll/ мовець, маючи дві версії – істинну і хибну, – не може надати переваги жодній в силу того, що йому бракує інформації. Отримати додаткову інформацію, напевно, проблематично, а здійснити прямий запит – простіше з суто ергономічних міркувань. Висунення двох і більше версій – це сигнал окреслення проблеми і водночас тактика отримання нового знання шляхом зниження спонукального тиску на адресата, залучення його до сумісного вирішення дилеми у ході інтеракційного обміну.

Інша тактика отримання нового знання застосовується тоді, коли еротетична ситуація вимагає висунення двох і більше версій стосовно p , а мовець не впевнений, що адресат взагалі про нього щось знає. У цьому випадку композитний квеситив базується на когнітивній схемі $[ZNAЮ\ y]\ NE\ ROZUMIO\ [GAĐAЮ\ p\ (MA_1)]\ або\ GAĐAЮ\ q\ (MA_2)]$. Наприклад, ССР {*Mein Vater war ein Säufer geworden, meine Mutter depressiv.*} *War sie es seinetwegen geworden, oder hatte Vater ihretwegen zur Flasche gegriffen?* / I. Noll/ сигналізує мовленнєвий смисл 'роздум'. Тут має місце порушення умов застосування квеситива, бо ні мовець, ні адресат не знають відповіді на нього.

Очевидно, подібні питання ставляться не для того, щоб отримати нове знання, а для того, щоб отримати моральну підтримку, розраду. Такі питання співвідносяться з фатичною комунікацією, де здійснюється емоційне спілкування. Нерідко фатичні дискурси не мають практичної мети, але вони є дуже важливими для регулювання психічного стану людини у процесі спілкування, оскільки надають змогу вийти із емоційних перевантажень.

Застосування композитних квеситивів у фатичних дискурсах можна визначити як тактику 'введення адресата у курс справи'. Нерідко вона передбачає упередження квеситивного КМА констативом. Сумісно з композитним квеситивом констатив утворює єдиний комунікативний ланцюг і виконує функцію інтродукції питання. Тільки при підготованому питанні мовець може сподіватись, що висунуті ним версії стосовно p можуть бути верифікованими в ході спілкування. Як пише Ю. Хабермас, "тлумачення, твердження, пояснення та виправдання <...> несуть ту чи іншу інформацію; вони відповідають на запитання, з їхньою допомогою можна про щось дізнатися. Але це не стосується тих запитань, які висловлюють сумнів стосовно

внутрішніх претензій на значущість самих висловлювань. Такі запитання вимагають вказівки на підставу” [11: 86].

Вказівка на підставу має місце і тоді, коли за наявності спільної епістемічної бази мовець не може висунути жодної версії стосовно p . Це спостерігається в тих випадках, коли йдеться про невербальні наміри співрозмовника, які важко прогнозувати. Тут використовується когнітивна схема {ЗНАСМО y } НЕ РОЗУМІЮ |НЕ ЗНАЮ p (МА₁)| або |НЕ ЗНАЮ q (МА₂)|. Наприклад, {*Besonders raffiniert sind wir nicht.*} *Aber was willst du denn tun? Oder willst du gar nichts tun?* /А. Ауген/. Ця схема унаочнює тактику отримання нового знання на фоні відсутності у мовця будь-якої версії. При такому підході до з'ясування істини застосовується диз'юнктивне питання в “чистому” вигляді: адресат має здійснити вибір між афірмативним та заперечним варіантами відповіді на нього.

Наведені міркування щодо функціонально-комунікативних можливостей композитних квеситивів (модель КВЕС ↔ КВЕС) дозволяють стверджувати, що по-перше, стимулом їх застосування в мовленні є неволодіння мовцем якимось важливим квантом інформації. По-друге, тактика заповнення епістемічної лакуни здійснюється в них шляхом посилення на фоні знання обох учасників інтеракції (y), які або включаються до одного з МА, або виносяться за дужки КМА. Цим композитні квеситиви відрізняються від композитних констативів, які в цілому нездатні функціонувати у процесах верифікації, тим більше апелювати до фонду сумісних знань учасників спілкування. Композитні констативи повідомляють адресата про існування p і q (existierende Sachverhalte). Цим вони відрізняються від директивів, призначення яких полягає в каузації існування p і q (Sachverhalte zur Existenz bringen) [15: 116].

Композитні директиви, які застосовуються у спонукальних (прескриптивних) дискурсах (**іллокутивна модель ДИР ↔ ДИР**), знаходяться на периферії засобів репрезентації знання. Вони генеруються на перехресті двох епістемічних векторів – фактору знань (мірою інформованості) мовця та фактору знань адресата стосовно одного й того ж фрагменту життєвого світу. Епістемічний зв'язок між p та q може бути кваліфікованим як УСВІДОМЛЮЮ, оскільки усвідомлення вказує на інтеріоризованість знання в ЕСв мовця і його індиферентність щодо моменту мовлення. У такий спосіб продукування директивних КМА спирається на *gruynbduye* презумпцію 'М знає, що має робити А'.

Периферійне положення композитних директивів у системі трансферу знання обумовлюється тим, що акт репрезентації відсувається ніби на задній план, тоді як на передній виходить спонукальний імпульс, спрямований на зміну існуючого та створення нового стану речей. Когнітивна схема таких КМА зводиться до формули |ЗНАЮ p (МА₁)| УСВІДОМЛЮЮ |ЗНАЮ q (МА₂)|, однак вона відображає лише пропозиційну настанову КМА, у той час як її мовленнєве втілення супроводжується інтенціональним імпульсом 'Відтепер це знаєш і ти, а отже маєш виконувати'. Внаслідок поєднання репрезентативної та телеологічної складових, композитні директиви мають досить розпливчату іллокутивну базу, окреслену дифузійною наказу, поради, прохання, вимоги тощо. Більш-менш однозначно можна говорити про два іллокутивні їх різновиди – вказівку та інструкцію.

Композитний директив, що використовується як вказівка, вбирає в себе деякі інші потенційно можливі значення прескрипції (порада, наказ, заклик тощо). Нерідко тут можна говорити про нівелювання структури залежностей комунікантів, оскільки розпорядитись стосовно чогось може мовець і з вищим, і з нижчим, і з рівноправним соціально-рольовим статусом. Роблячи вказівку, він тим самим втручається у сферу іншої особи, орієнтує її поведінку, дозволяє чи забороняє реалізацію її намірів. Вказівка може здійснюватися або в інтересах адресата (*Schlafen Sie und ruhen Sie sich erst mal richtig aus!* /Е. Neutsch/), або в інституціональних інтересах (*Kommen Sie morgen in Zivil, bringen Sie aber auch die Uniform mit!* /D. Noll/). Інтереси мовця, іманентно притаманні спонукальним дискурсам, композитними директивами не акцентуються або приховуються, а мотивація спонукування здійснюється посиланням на зовнішні обставини, а не на авторитет мовця. Цим вони, як свідчить [7: 74f], наближаються до простих директивів, виражених дієсловами недоконаного виду в слов'янських мовах.

Вказівка здійснюється на підставі спільного знання якогось фрагменту життєвого світу обома учасниками інтеракції, а тому вона не потребує ні обґрунтування, ні аргументування. Правомірність вказівки виводиться із легітимності норми, що лежить в її основі [14: 147]. Мовець, застосовуючи такі вказівки, спирається на ті нормативні (конвенціональні) настанови (правила, закони, принципи), з якими, на його думку, має бути обізнаним і адресат.

Оскільки конвенції передбачають певні права та певні обов'язки [1: 142], мовець має повне моральне право віддавати розпорядження, а адресат – обов'язок його виконувати. Це стосується, до речі, не тільки композитних директивів, бо, як доводить К.-О. Апель, обов'язковість свого акцептування адресатом імплікує кожен МА. У протилежному випадку адресат повинен обґрунтувати неприйняття чужої інтенції [13: 381], бо виникає загроза порозумінню, яке у трансцендентальній прагматиці вважається стрижнем спілкування.

Трансцендентально-прагматичні засади має й інший різновид композитних директивів – композитна інструкція як вимога виконати спонукування у певній послідовності, причому знову таки без опори на авторитет мовця. Лексикографічні джерела розрізняють два різновиди інструкцій: а) зібрання вказівок, настанов, як виконувати що-небудь, б) керівна вказівка, настанова. В обох випадках інструкція асоціюється з порядком здійснення якої-небудь складної або багатоступеневої дії і є засобом репрезентації процедурного знання.

Композитні інструкції, що регулюють порядок здійснення якоїсь операції, спеціально не переслідують мету примусити адресата щось зробити. Їх головна прагмастанова полягає в доведенні до відома користувача права вибору у виконанні чогось. У *Entweder betätigen Sie das Löschen mit der Rückföhrtaste (MA₁), oder brechen Sie den Vorgang durch Drücken der Abruftaste ab (MA₂)* обидві частини КМА перебувають у дискурсивних відношеннях доповнення – можна зробити так, а можна зробити й так, результат виконання буде однаковим. У ССР *Drücken Sie die Speichertaste (MA₁), geben Sie die den Namen ein (MA₂) und dann betätigen Sie die Rückföhrtaste (MA₃)*, навпаки, інтенція полягає в доведенні до відома користувача чіткої часової послідовності операцій, оскільки для досягнення спланованого результату необхідно виконання кожного етапу. Застосування простих директивів натомість могло б привести до порушення принципу релевантності висловлювання, а отже й до нечіткого розуміння і, відповідно, неточного виконання інструкції.

Говорячи про композитні директиви в цілому (модель ДИР ↔ ДИР), слід зазначити, що їх використання в мовленні детермінується інтересами адресата або “вищими”, інституціональними інтересами без опори на авторитет мовця. Подвійні прескрипції функціонують у вигляді двох іллокутивних типів – композитних вказівок та композитних інструкцій. Перші здійснюють відсилку до відомих обом учасникам інтеракції правил, норм, домовленостей тощо, тоді як другі служать започаткуванню процесу конвенціоналізації в певній сфері сумісної діяльності. Обидва типи використовуються в мовленні на перехресті двох епістемічних векторів – фактору знання (мовець) і фактору незнання (адресат) та об’єднуються спільною перлокутивною метою – досягненням оптимального результату в світоперетворювальній діяльності людини.

Наведений аналіз дозволяє стверджувати, що гносеологічна функція мови – це не тільки трансфер та збереження знання. На одному лише прикладі складносурядного речення можна переконатись, що ця функція є й важливим засобом передачі метайнформації – оцінки суб’єктом мовлення фрагменту свого епістемічного світу з точки зору його істинності, правивості, достовірності, усвідомленості тощо. Не можна не уражатися тому, якою мірою кожне своє висловлювання homo loquens нашпиговує експліцитними та імпліцитними сигналами метазнання. Очевидно, саме так влаштовано когнітивний механізм людини: будь-який мовленнєвий акт, апріорно передбачаючи пізнавальну відкритість світу людині, а людини світу, обов’язково повідомляє й про її епістемічний стан у момент оперування знанням.

Література

1. Бирюлин Л.Б. Семантика русского императива. – Helsinki: University Press, 1994. – 229 с.
2. Болинджер Д. Истина – проблема лингвистическая // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М.: Прогресс, 1987. – С. 23-43.
3. Залевская А.А. Введение в психолингвистику. – М.: РГУ, 1999. – 382 с.
4. Карабан В.И. Сложные речевые единицы. Прагматика английских асиндетических полипредикативных образований. – К.: Вища шк., 1989. – 132 с.
5. Кобозева И.М., Ким Гон Сук. Сложное предложение как форма сложного речевого акта // Сложное предложение: традиционные вопросы теории и описания. – М.: РУЦ, 2000. – С. 95-105.
6. Ляпон М.В. Смысловая структура сложного предложения и текст. – М.: Наука, 1986. – 260 с.
7. Падучева Е. В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива) – М.: Школа „Языки русской культуры“, 1996. – 464 с.
8. Приходько А.М. Епістемічний світ і епістемічний стан мовця // Вісн. Черкаськ. ун-ту. Сер. “Філологічні науки” (Вип. 24). – Черкаси: ЧДУ, 2001. – С. 6-12.
9. Рассел Б. Исследование значения и истины. – М.: Идея-Пресс, 1999. – 400 с.
10. Старикова Е.Н. Проблемы семантического синтаксиса. – К.: Вища шк., 1985. – 124 с.
11. Хабермас Ю. Коммуникативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації // Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1995. – С. 84-90.
12. Хинтикка Я., Хинтикка М. Шерлок Холмс против современной логики: к теории поиска информации с помощью вопросов // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М.: Прогресс, 1987. – С. 265-282.
13. Apel K.-O. Auseinandersetzungen in Erprobung des transzendentalpragmatischen Ansatzes. 1. Aufl. – Fr./M.: Suhrkamp, 1998. – 866 S.
14. Habermas J. Vorstufen und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns. – Fr./M.: Suhrkamp, 1984. – 607 S.
15. Habermas J. Handlungen, Sprechakten, sprachlich vermittelte Interaktionen und Lebenswelt // Habermas J. Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Aufsätze. – Fr./M.: Suhrkamp, 1988. – S. 63-104.
16. Meggle G. Gemeinsamer Glaube und Gemeinsames Wissen // Neue Realitäten – Herausforderung der Philosophie. – Berlin: Allg. Gesellsch. für Phil., 1993. – S. 761-767.
17. Vuillaume M. Durch oder eingeleitete Fragesätze // Fragen und Fragesätze im Deutschen. – Tübingen: Stauffenburg, 1995. – S. 83-93.
18. Zifonun G., Hoffmann L., Strecker B. et.al. Grammatik der deutschen Sprache (in 3 Bänden). – Berlin, N. Y.: de Gruyter, 1997. – 2569 S.